

ЏОН НЕЗБИТ УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА МЕНАЏМЕНТ
ЗАЈЕЧАР

ФАКУЛТЕТ
ЗА МЕНАЏМЕНТ
Број 612-003-625
Датум 01.06.2016.
Парк шума Краљевица 06
ЗАЈЕЧАР

ЗАВРШНИ РАД НА СТУДИЈАМА ТРЕЋЕГ СТЕПЕНА ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

На основу одлуке Сената Универзитета од 02.05.2016, пошто смо проучили урађену
ДОКТОРСКУ ДИСЕРТАЦИЈУ под називом:

**„ЗНАЧАЈ РЕФОРМЕ СИСТЕМА ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА У СРБИЈИ
У ЦИЉУ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ПРОБЛЕМА ЊЕГОВЕ НЕОДРЖИВОСТИ“**

кандидата: Мр ГОРДАНЕ ЂУКИЋ подносимо следећи:

РЕФЕРАТ

1. Основни подаци о кандидату, докторској дисертацији

Мр Гордана Ђукић је рођена 7. јуна 1955. године у Панчеву. Основну школу и Гимназију «Урош Предић» друштвено-језичког смера завршила је у родном граду. Дипломирала је на Економском факултету у Београду – Смер *Спољна и унутрашња трговина*. Дипломски рад је одбранила на предмету *Монетарна економија*, са оценом десет. Постдипломске студије је уписала на смеру *Фискални и монетарни менаџмент и управљање друштвеним делатностима*, на коме је положила све испите и одбранила два семинарска рада. Успешно је одбранила магистарски рад под насловом: *«Проблем сиромаштва у Србији – регионални аспект»* дана 13. јула 2010. године. Радно искуство је стекла на Економском факултету, где тренутно ради у звању библиотекар. Поседује активно знање енглеског и пасивно знање француског и немачког језика. Поседује знање рада на рачунару у wordu, excelu, power-pointu, као и познавање рада у базама електронских страних часописа у cobson-u. Стекла је звање виши дипломирани библиотекар, у НБС у Београду, 19. јуна 2015. године.

До сада је објавила следеће стручне радове:

1. Ђукић, Г., Стошковић, М. (2012). „Сузбијање сиромаштва у Србији и приближавање Европској унији“, рад са међународног научног скупа *«Регионални развој и демографски токови земаља југоисточне Европе»*, Економски факултет, Ниш, стр. 381-394
2. Стошковић, М., Ђукић, Г., Николић, М. (2012). „Развијеност пословне инфраструктуре као фактор развоја малих и средњих предузећа“, *Економски видовци*, год. 17, бр. 2., Друштво економиста Београда, Београд, стр. 283-293
3. Ђукић, Г., Стошковић, М. (2012). „Сиромаштво – пример Београдског региона“, *Нови економист: часопис за економску теорију и праксу*, год. 6., бр. 11, Факултет пословне економије, Бијељина, стр. 98-104.
4. Ђукић, Г. (2015). „Џон Мајнارد Кејнс: стваралаштво и биографија“ (монографија), (Г. Ђукић), Београд.

Предмет и циљ докторске дисертације

Услед неповољних демографских кретања, глобалне финансијске кризе, неразвијене институционалне инфраструктуре и неадекватног правног оквира у транзиционим и земљама у развоју, системи обавезног пензијског осигурања суочени су са озбиљним проблемом обезбеђења стабилности и дугорочне финансијске одрживости. Последице су социјалне и економске природе, а огледају се у растућем дефициту код система јавног пензијског осигурања, односно смањењу стопе замене и стопе поврата. Размере ових негативних промена су такве да је већина земаља у транзицији покренула реформисање својих система обавезног пензијског осигурања, или врши преиспитивање већ извршених реформи. Модалитети реформи, резултати и искуства су различити. Деведесетих година 20. века, захваљујући пре свега истраживањима и пројектима Светске банке, успостављена је пензијска парадигма о неопходности системске реформе, односно трансформације јединственог обавезног јавног система пензијског осигурања међугенерациске солидарности, у правцу вишестубног система, у већој или мањој мери заснованог на обавезним и добровољним капитализованим приватним фондовима (тзв. II и III стуб). Крајем прве деценије 21. века, ова парадигма се увелико преиспитује, поготово у условима светске финансијске кризе. Комплексан и изложен великом броју ризика, који имају демографски, економски, социјални и политички карактер, систем пензијског осигурања у Србији изискује хитне реформе.

У овој докторској дисертацији је анализиран утицај наведених фактора ризика, а посебно демографских и економских, на дугорочно функционисање система обавезног пензијског осигурања код нас. Пензијско осигурање карактеришу нето новчани токови уплата и исплата који се протежу на дуги низ година. Дуги временски период у коме се врши уплата доприноса и исплата пензијских накнада може изазвати поремећај њихове равнотеже. Због тога је потребно анализирати кључне институционалне и економске факторе који доминантно утичу на успостављање равнотеже извора финансирања пензијских фондова и на исплату пензијских надокнада. Систем пензијског осигурања у Србији у последње две деценије карактеришу бројне реформе. Крајњи резултат тих реформи је потпуно неодржив систем обавезног пензијског осигурања. Да би се сагледали узроци и последице таквог стања у раду је анализиран систем обавезног пензијског осигурања кроз призму досадашњих реформи кроз које је овај систем пролазио. Стога предмет изучавања овога рада је била анализа функционисања система пензијског осигурања у Србији у последње две деценије са аспекта карактеристика реформи које су спровођене у овом периоду.

Циљ рада је био да се на бази анализе досадашњих позитивних и негативних искустава из претходних реформи система пензијског осигурања у Србији, као и међународних искустава, одреде могући модалитети пензијских реформи, полазећи од потребе ефикасног управљања демографским и економским ризицима, како би се обезбедила дугорочна финансијска стабилност и одрживост система пензијског осигурања. Уколико се настави са постојећим системом пензијског осигурања у нашој земљи, уз све проблеме са којима се суочава српска привреда, довешће се у питање одрживост постојећег пензијског система.

2. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

На основу спроведеног истраживања, научно су потврђене помоћне хипотезе:

1. Да би систем пензијског осигурања био одржив, неопходно је побољшати демографску слику у Републици Србији, што се приоритетно односи на смањење стопе морталитета целокупног становништва, јер је Србија рангирана међу првим земљама у Европи, затим на повећање стопе фертилитета и наталитета, јер повољан демографски рацио, ствара финансијску равнотежу у пензијском систему.

2. Да би се поправила демографска слика у Републици Србији, потребно је створити адекватне услове за повећање запослености, јер запосленост утиче на параметре одрживости, функционалности, робустности, адекватности система. Повољан рацио зависности је главни фактор економске подршке за исплату пензијских надокнада и стварање минимално потребних услова да се пензионерима обезбеди апсолутни и релативни животни стандард.

3. Када се створе институционални услови за повећање запослености, омогућиће се усвајање ефикасног модела реформе пензијског система у Србији, усаглашеног у складу са концептом Светске банке и са регулативом Европске уније.

Свеобухватном анализом научно је потврђена главна хипотеза:

Да би се успоставио одрживи систем пензијског осигурања, неопходно је усвојити ефикасан модел реформе пензијског система у Републици Србији.

Компаративном анализом пензијског система појединих развијених земаља, земаља у транзицији и земаља у развоју, показано је да ефикасан модел у Републици Србији подразумева позитивна искуства са аспекта функционисања кључних макроекономских варијабли, уз привредни раст, на бази правне сигурности. Доказано је да су основни правци реформе пензијског система могући уколико се хитно предузму мере у циљу отклањања демографских ризика: високе стопе морталитета, затим социјалних ризика у сфери здравственог осигурања, због смртности и неодговарајућих здравствених услуга, као и економских и финансијских ризика. Ефикасан модел реформе је могућ уз финансијску подршку иностраног развојног фонда, уз савремене пројекције демографских, социјалних и макроекономских показатеља, домаћих и међународних експерата.

4. Кратак опис садржаја

Рад садржи увод, пет делова и закључак. У **уводу** је истакнуто да су у процесу глобализације и транзиције, пензијски системи приоритетан национални циљ, који је нормиран у међународним уговорима, односно директивама и акционим плановима. Јавни „pay as you go“ систем је заступљен у највећој мери у већини земаља у свету, али се примењује, поред јавног обавезног и приватног обавезног „fully funded“, или допунски добровољни пензијски систем. Да ли ће се применити паралелни, допунски или мешовити облик пензијског система зависи од специфичних планова и решења који су карактеристични у процесу реформе за сваку земљу. Спровођење реформе и примена

адекватне стратегије зависе од креатора макроекономске и социјалне политике у смислу предузимања хитних мера за унапређење постојећег и креирање новог пензијског система. Реформа и издиференцираност пензијских система у Европској унији представља централно питање у погледу структурних реформи. У процесу реформи Србија је обавезна као земља кандидат, да на основу искустава других земаља, примени најадекватнији модел реформе пензијског система, у складу са међународним нормама и стандардима, као и нормама и стандардима Европске уније.

Први део под насловом „Улога и значај система пензијског осигурања са друштвено-економског аспекта“ садржи поднасловe: 1. Систем пензијског осигурања као део система социјалног осигурања, 2. Карактеристике обавезног, јавног система пензијског осигурања, 3. Дефинисање обавезног приватног система пензијског осигурања, 4. Концепт добровољног приватног система пензијског осигурања. Размотрена је улога, значај, појавни облици и функционисање пензијског система. Наведене су основне карактеристике пензијског система у појединим моделима, структура и начин финансирања. Пензијски систем је подсистем социјалног осигурања које је веома комплексна социјално-економска категорија и разликује се од једне до друге државе у погледу правне регулативе и државне политике. Социјално осигурање, као и пензијски систем имају велики значај, јер се у скоро свим земљама света примењује државна интервенција. Према формулацији Савета Европе, осигурање је сваки систем, обавезан или добровољан, којим управља држава, у оквиру којег се плаћају доприноси како би се осигурали појединци и њихове породице од специфичних ризика као што су: губитак дохотка због незапослености, неспособност за рад, старост, а у многим земљама осигурање обухвата и трошкове здравствене заштите. Чланицама и кандидатима, међу којима је и Република Србија, постављени су посебно дефинисани социјални и политички циљеви пензијског система у Леакену, 2001. године, као што су: сузбијање сиромаштва како би старија популација имала примерен животни стандард, социјално осигурање свим становницима и приступ државном пензијском осигурању, међугенерациска солидарност, висок ниво запослености, обезбеђивање запослености старије радне снаге и подстицаји за одлазак у пензију у што каснијем року, реформа пензијског система, одрживост државних финансија, постизање што већег броја запослених који дају доприносе пензијским надокнадама уз одговарајућу стопу замене, да пензијски системи обезбеђују исплате са ефикасношћу, повољношћу и сигурношћу, да су системи усклађени за захтевима флексибилности и сигурности на тржишту рада, да се поштује принцип равноправности жена и мушкараца, да се унапреди транспарентност и прилагодљивост пензијских система и да грађани имају поверење у пензијски систем.

Други део под насловом „Економске и демографске претпоставке функционисања система јавног пензијског осигурања“ садржи поднасловe: 1. Демографске промене као глобални феномен, 2. Утицај старења становништва на систем обавезног пензијског осигурања, 3. Макроекономски оквир функционисања обавезног пензијског осигурања, 4. Финансијске претпоставке одрживости система обавезног пензијског осигурања. У другом делу рада су објашњене демографске претпоставке за функционисање јавног пензијског осигурања. Демографске промене су главни покретач пензијских реформи и представљају проблем у коме се налази савремени свет. Процењено је од стране Уједињених нација да

је у 2015. години укупан број популације на планети износио 901 милион. Одељење за економске и социјалне делатности пружа перманентно објективне и савремене податке о социо-економским профилима свих земаља света, као и о њиховим међусобним релацијама и популационој политици. Генерална скупштина Економског и социјалног савета Уједињених нација даје смернице и стручна упутства да се отклоне негативне тенденције демографских промена. На основу стручних студија, дају се пројекције фертилитета, морталитета, миграција, репродуктивног здравља. Очекује се да ће број старосне популације изнад 60 година да се повећа за 1,4 милијарди у 2030. години. Обавезни јавни пензијски систем се налази у финансијској кризи у многим земљама и регионима света. Интензивно старење и непропорционално повећано учешће старије у односу на млађу популацију и смањење стопе фертилитета, изазвали су проблеме финансирања система и проузроковали његову неодрживост. Пензијски систем је одржив уз макроекономске претпоставке од којих финансијски систем има пресудну улогу. Демографско старење, запосленост и пензијски систем су нераскидиво повезани. У Лисабонској стратегији за земље чланице и земље кандидате, у циљу одрживог економског раста, дате су смернице да се повећа радна активност код жена и старијих радника. Процес старења утиче на привреду због повећаних јавних издатака, издатака за социјално осигурање, издатака за пензије, а утиче на промене у структури потрошње и социјалну инфраструктуру. Пензијски систем је директно под утицајем повећања економске стопе зависности, која се примењује за анализу одрживости пензијског система, као и за анализу броја и структуре популације и понашање на тржишту рада. Применом различитих приступа стопи економске зависности и на основу „cross-country“ компаративне анализе, добија се увид у постојећу макро-економску ситуацију и стање одрживости пензијских система одређених земаља. Једна од могућих варијанти решавања проблема неодрживости трошкова PAYG система је транзиција према фондираним, капитализованим пензијским системима, што зависи од специфичности проблема система појединих земаља.

Трећем делу рада, под насловом: „Реформе система пензијског осигурања у појединим земљама“ је посвећена посебна пажња. Садржи поднаслове: 1. Модалитети реформи система пензијског осигурања у развијеним земљама Великој Британији и Немачкој, 2. Реформе пензијског осигурања у земљама у транзицији Мађарској и Хрватској, 3. Реформе система пензијског осигурања у земљама у развоју Чилеу и Мексику. У трећем делу рада је дат приказ реформи наведених земаља, са основним карактеристикама пензијских система. У циљу постизања одрживости пензијских система примењују се различити модели реформи. Параметарске реформе се примењују због потребе да пензијски систем буде прилагодљив предстојећим демографским променама у погледу повећане популационе динамике, пада фертилитета и наталитета, повећања очекиваног трајања живота и морталитета, дуговечности, миграционих кретања. На основу искуства појединих земаља континуирано спровођење реформи обезбеђује пензијски систем од радикалних структурних промена. У реформским процесима појединих земаља је уведено аутоматско подешавање параметара како се не би угрожавала одрживост пензијских система. Такви аутоматски механизам је у комбинацији са олакшицама, јер појединци могу добровољно да раде дуже и да заслуже већу пензијску надокнаду када се пензионишу. Циљ реформи да се пројекцијама предвиде параметри пензијског система: демографска стопа зависности, очекивано трајање живота, старосна граница за пензионисање, повећање или смањење стопе замене, пензијски трошкови у БДП. Да би

се избегло угрожавање буџетске равнотеже, фокус реформи треба да буде у ублажавању односа адекватности и прилагодљивости пензијских надокнада. Приватизација пензијског фонда у појединим земљама, као што је Чиле, омогућила је не само финансирање транзиције, већ и додатне користи кроз ширење права својине, власништвом у предузећима и допринела деполитизацији економије. Постојала је заштитна клаузула којом је омогућена прерасподела прихода за сиромашне. У таквим условима, други стуб је обезбеђивао имовинска права која су била примарни услов социјалне сигурности пензионера. Слично приватној, у добровољној пензијској шеми, осигураници имају високе стопе повраћаја инвестираног капитала. Осигураници са високим примањима теже да плаћају веће износе доприноса, јер ће примати веће пензијске надокнаде. Међутим, појединци који припадају средњој класи и појединци са ниским примањима, нису заинтересовани за добровољно осигурање.

Фокус истраживања је био у **четвртом** делу рада под насловом „Реформе система пензијског осигурања у Србији у последње две деценије“, који обухвата опис суштинских реформи у Србији у претходним периодима. Садржи поднаслов: 1. Преглед досадашњих реформи система пензијског осигурања, 2. Реформе система обавезног пензијског осигурања спроведене деведесетих година прошлог века, 3. Параметарске промене дефинисане 2003. године, 4. Реформа система обавезног пензијског осигурања из 2005. године, 5. Карактеристике реформског процеса из 2011. године. Анализирани су индикатори одрживости система и у ком степену трошкови пензија имају учешће у јавним расходима. Квантитативном и квалитативном анализом су посматране значајне промене и њихови резултати и ефекти спроведених реформи на пензијско осигурање. Пензијски систем Србије, као најзначајнији подсистем социјалног осигурања, кроз дуги низ година је имао потешкоће у свом функционисању. Систем текућег финансирања је функционисао на адекватан начин до 1980. године, а од 1980. године је настала тенденција опадања броја запослених и повећања броја пензионера, што је изазвало непокривеност расхода пензијског фонда укупним приходима. Крајем 19. и током 20. века, неповољан утицај на финансијску кризу пензијског система имала су неповољна економска кретања, као што је незапосленост, задуживање у иностранству, као и други друштвени проблеми. Увођењем санкција од стране Уједињених нација, 30. маја 1992. године настале су негативне промене као што су: смањење БДП, опадање броја запослених, повећање сектора услуга у односу на индустријски сектор, развој црног тржишта у који се укључио велики број радне снаге која је остала без посла. Незапосленост великог броја људи је утицала да се смањи број осигураника који плаћају доприносе у пензијски фонд. Настао је процес пропадања великог броја јавних индустријских предузећа, неплаћања социјалних надокнада и пензија, неадекватно функционисање здравственог осигурања. Велики број становништва је постао сиромашан, на граници оскудице и без икаквих прихода за живот. Проблеми финансирања пензијског система су настали услед дефицита у јавном пензијском систему. Дефицит је решаван континуираним повећавањем стопе доприноса, променом индексације пензија, повећањем старосних граница за одлазак у пензију, смањењем бенефиција код инвалидских пензија. Поред тога, мерама владе је предвиђено усвајање нових параметара пензијског система: увођење „актуарских пенала“ за превремени одлазак у пензију, повећање старосне границе жена за одлазак у пензију са 60 на 63, са постепеним повећањем, тако да износи 65 година и за мушкарце и за жене 2022. године, као и поопштравање критеријума за бенефицирани радни стаж.

Пети део рада под насловом: „Предлог могућих модалитета реформе система пензијског осигурања у Србији“, има највећи значај, јер је указано на могуће правце и модалитете реформи пензијског осигурања у Србији. Садржи поднаслове: 1. Први модалитет - редефинисање постојећег система пензијског осигурања, 2. Други модалитет – имплементација обавезног пензијског осигурања базираног на капитализацији, 3. Трећи модалитет и дефинисање добровољног система пензијског осигурања, 4. Статистичка обрада података и упоредна анализа, 5. SWOT анализа. Указано је на могућност адекватног редефинисања постојећег модела система пензијског осигурања. Указано је да други модел који се заснива на имплементацији капитализованог обавезног осигурања, на основу негативних искустава посматраних земаља, није применљив у Србији, док је трећи, који се базира на добровољном пензијском осигурању, у почетној фази развоја. На основу SWOT анализе, указано је које су предности и недостаци, као и главне препреке и шансе за модернизацију пензијског система и успостављање његове одрживости у Републици Србији. Да би се спровела адекватна реформа пензијског система, потребно је пронаћи свеобухватна решења у постојећим неадекватним политичким, економским, демографским, социјалним условима, уз примену међународних конвенција и правне регулативе, јер стабилан пензијски систем има позитивне импликације на стабилност државе, као целине. На основу препоруке Светске банке, за реформу пензијског система, свака земља треба да: 1. усмерава реформе ка постављеним циљевима на адекватан начин, 2. ствара адекватно економско и финансијско окружење, 3. успостави систем државних и приватних структура, који ће омогућити увођење нових пензијских система, 4. испита могућности законодавног система за подршку и спровођење реформе пензијских система. То подразумева макроекономску стабилност, запосленост, ниску стопу инфлације, дугорочну фискалну стабилност, постојање солвентних финансијских институција, законску регулативу и надзор над постојећим финансијским институционалним системом. Суштинске информације које обезбеђују избор реформе, добијају се на бази пројекција будућих трошкова. Пензијски систем није изолован од националне економије, јер представља социо-економски подсистем који функционише у националној и глобалној економији. С обзиром да су привредни раст, продуктивност, повећање БДП, међусобно повезани са фискално одрживим системом, неопходно је да се предузму мере за реструктурирање привреде у корист индустрије. Уз претпоставку делотворног деловања државе, одрживост пензијског система би била остварива, а што подразумева подизање већег нивоа националне штедне обезбеђивањем инвестиционих средстава, подстицања извоза, што има импликација на подизање нивоа конкурентности привреде Србије. Приходи од инвестиција би смањили трошкове за пензије у државном буџету и смањили би се дефицит у пензијском фонду. Подстицајне политике би подстакле одрживи економски развој и омогућиле одрживи пензијски систем.

6. Закључак

Међусобна повезаност осигурања и привредног раста је доказана, јер се путем приватних пензијских фондова подстиче штедња и кредитирају привредне инвестиције. Пензијски фондови исплаћују бенефите тек после дугог низа година, тако да користе дугорочна улагања осигураника све до момента њиховог пензионисања. На тај начин акумулирани капитал се користи за инвестициона капитална улагања, подстицање извоза и привредни раст, што позитивно утиче на националну конкурентност. Теоријски и емпиријски је доказано да земље са развијеним финансијским тржиштем, дугорочно посматрано, имају стабилну привреду и динамичан раст. У развијеним земљама је на привредни раст посебно имало утицаја осигурање. Насупрот томе, земље које су у процесу транзиције и мање развијене земље, требало би да стварају макроекономске предуслове кроз развој индустрије, технолошки прогрес, одговарајуће стране директне инвестиције и подстичу неживотно осигурање у већој мери, јер се показало да оно утиче на привредни раст, повећање бруто друштвеног производа, финансијску стабилност, и у развијеним и неразвијеним земљама. У земљама у транзицији, као што је Република Србија, присутна је економска криза, због пропасти великог броја предузећа у процесу приватизације и процесу интеграције и приближавању Европској унији. Земље чланице и земље кандидати, имају обавезу да поштују директиве и програме Европске уније у погледу реструктурирања привреде, реформе пензијског система и социјалне инклузије. У Републици Србији, настала је криза у пензијском систему услед многобројних фактора као што су: високе стопе морталитета, старење популације, пад фертилитета и наталитета, незапосленост, неодговарајућа привредна структура, деиндустријализација, неконкурентност привреде, спољнотрговински дефицит, дефицит у бруто друштвеном производу, као и јавни дуг. Одговарајућа економска унутрашња и спољна политика, избор одговарајућих иностраних партнера, правилан избор гринфилд и браунфилд страних директних инвестиција, створили би услове за индустријски и технолошки развој, повећање извоза, запосленост и повећање БДП, што би позитивно утицало на повећање стопе нето зарада, пензијских надокнада и одржив економски раст и пензијски систем.

Докторска дисертација „ЗНАЧАЈ РЕФОРМЕ СИСТЕМА ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА У СРБИЈИ У ЦИЉУ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ПРОБЛЕМА ЊЕГОВЕ НЕОДРЖИВОСТИ“ је урађена у свему према одобреној пријави, оригинално је и самостално научно дело и стекли су се услови за његову одбрану.

Место и датум:

Зггг, 01.06.2016

Чланови Комисије за оцену подобности кандидата и теме докторске дисертације

Проф. др Силвана Илић, ванредни професор, Факултет за менаџмент Зајечар

Проф. др Бојан Ђорђевић, ванредни професор, Факултет за менаџмент Зајечар

Проф. др Младенка Балабан, ванредни професор, Београдска банкарска академија, Београд